

PER SVENSSON:

Bildningsidealet – Om hur och varför kulturen gör dig till en friare människa

JASENKO SELIMOVIC:

En kulturpolitik med kvalitet

BERTIL OHLININSTITUTET är en liberal tankesmedja grundad 1993.
Institutets uppgift är att genom forskning och kvalificerad debatt i
svensk liberal tradition bana väg för nya tankar och nya frågor.

GRAFISK FORM OMSLAG: ATELJÉ LANDGRAFF
INLAGA: JONASSON GRAFISK DESIGN
PRIO DIGITALTRYCKERI, ÖSTERSUND 2010

PER SVENSSON:

Bildningsidealet – Om hur och varför kulturen
gör dig till en friare människa

JASENKO SELIMOVIC:

En kulturpolitik med kvalitet

ISBN 978-91-976648-7-5

Hur formuleras en liberal kulturpolitik 2010?

2007 tillsatte regeringen en kulturutredning, med direktivet att se över »kulturpolitikens inriktning och arbetsformer«. Frågan som borde ha inlett ett sådant omfattande arbete – »varför har vi en kulturpolitik?« – ställdes inte. Utredningen landade två år senare och formulerade ett nytt mål för kulturpolitiken:

Den nationella kulturpolitiken ska, med utgångspunkt i demokrati och yttrandefrihet, bidra till samhällets utveckling genom att främja öppna gemenskaper och arenor som är tillgängliga för var och en. Den ska möjliggöra kommunikation mellan olika individer och grupper, skapa förutsättningar för kulturupplevelser och bildning samt verka för att alla ges möjlighet att fritt utveckla sina skapande förmågor.

Breddning av det kulturpolitiska begreppet och ett borttaget kvalitetsmål var två tydliga linjer i utredningen.

Eftersom vi saknade ett svar på frågan om »varför bör vi ha en kulturpolitik?« bad vi författaren och kulturskribenten Per Svensson besvara den frågan åt oss.

Vi är också av uppfattningen att all politik (läs demokratiskt fattade beslut om hur gemensamma skattemedel ska användas) oavsett område bör sträva efter att bidra till och upprätthålla kvalitet. Därför bad vi regissören och förre teaterchefen Jasenko Selimovic att utveckla sin syn på hur kvalitetsbegreppet snarare bör tillämpas kraftfullare i framtidens kulturpolitik.

Vi fick tillbaka två inspirerande texter. Den ena börjar i Norrbotten på 1920-talet, den andra i Sarajevo 1991. De har olika utgångspunkter, men pekar båda på kulturens emancipatoriska roll. Målet för bägge är en kulturpolitik som hjälper människan att växa. Låt debatten börja!

GUNNAR FRÖROTH

Ordförande i Stiftelsen Bertil Ohlininstitutet

Bildningsidealet – Om hur och varför kulturen gör dig till en friare människa

Hösten 1921 tog sig Eyvind Johnson till Tyskland. Han reste som fripassagerare på en lastbåt, ombordsmugglad av en tysk sjöman som fått tjugofem kronor för besväret.

Johnson var tjuogoett år gammal, född i en arbetarfamilj i Norrbotten. Han hade slutat skolan åtta år tidigare, som trettonåring, och hade därefter försörjt sig som sågverksarbetare, som hantlangare åt en resemonter, som biträde i SJ:s lokstallar, som konfektpojke och biomaskinist. 1919 hade han flyttat ner till Stockholm där han svalt sig fram som skribent i den ungsocialistiska tidskriften *Brand*. Som så många andra unga från arbetarklassen var han vid denna tid besjälad av anarkosyndikalistiska drömmar och ideal.

Nu ville han ut i världen. Från Hamburg reste Eyvind Johnson fjärdeklasståg till Berlin där han försökte hålla sig vid liv på bröd och margarin och surrogatkaffe och lärde sig tyska med hjälp av en ordbok. På våren fortsatte han till Paris och tog jobb som diskare på ett hotell vid Gare du Nord. Efter ett halvår var Johnson tillbaka i Berlin. Till tidskriften *Signalen* skickade han hem en artikel om Heinrich Mann och dennes romaner *Der Untertan* och *Die Göttinen*. I *Brands* julnummer 1922 han porträtterade han Rimbaud.

»Under den andra Berlin-perioden 1923 läste Eyvind Johnson mycket. Hos den arbetarfamilj där han bodde fanns Ibsen och Strindberg på tyska; han läste dem volym för volym«, berättar litteraturhistorikern Örjan Lindberger i sin Johnson-biografi *Norrbottningen som blev europé*.

Under de kommande decennierna skulle Eyvind Johnson skriva

några av det svenska 1900-talets märkligaste och mäktigaste prosaverk: Den till stor del självbiografiska *Romanen om Olof*, Krilon-sviten med dess uppfordran till demokratiskt motstånd mot fascismen, Odysseusromanen *Strändernas svall*, *Drömmar om rosor och eld* med motiv från häxprocessernas Frankrike och *Hans nådes tid*, den stora idéromanen om makten och den intellektuelle, om Karl den Store och hans sekreterare Johannes Lupigis.

Av egen kraft och på egen hand förvandlar sig en arbetarpojke från Svartbjörnsbyn till en av det svenska 1900-talets främsta förvaltare av det europeiska idé- och bildningsarvet, till en av det svenska språkets största ordkonstnärer. För en sentida betraktare, i ett samhälle där unga aspirerande diktare kan gå direkt från skrivarkursen till universitetets författarutbildning och på så sätt finansiera sina debutverk med studielån, framstår denna förvandling som närmast obegriplig.

Hur bar han sig åt?

Men Eyvind Johnssons drömmar och ambitioner var inte unika. Under 1900-talets första decennier klättrade en rad blivande kulturpersonligheter upp ur folkdjupet, upp på parnassen, in i den bildade borglighetens fina salonger och klassiska institutioner: Harry Martinson, Artur Lundkvist, Moa Martinson, Ivar Lo-Johansson... De utgjorde autodidakternas elittrupp. Men de var inte ensamma. Det tidiga 1900-talet var en tid av hunger, inte bara efter bröd utan också efter böcker, bildning, kultur, konst, tankar, idéer, nya världar, respekt, värdighet, ett liv som var något mer än djuriskt slit för överlevnaden.

Man är inte mer än människa, kan vi i dag säga, när vi vill förklara varför vi hellre kranar lådvin än läser lyrik. Att vara människa är något mer än att svettas brännvin och föda barn, sa sig de tusentals unga svenskar från arbetarkvarter och torpställen som samlades i föreningar och studiecirkel för att förvandla och förädla sig med hjälp av Gustaf Fröding och Dan Andersson, Ellen Key och Selma Lagerlöf. Det finns något djupt gripande över alla dessa svartvita fotografier där allvarliga ynglingar och flickor i finaste söndagsstassen och med allvarlig min

samlats framför kameran i föreningslokalen eller försommarbacken. Ur mörkret skulle de stiga mot ljuset. Människans befrielse var hennes eget verk.

I dag kan ett stort svenskt stadsbibliotek, Malmös, på allvar fundera över om inte en klättervägg vore det rätta i kampen om de kräsna upplevelsekunderna. Och när tidningen Helsingborgs Dagblad, inspirerad av diskussionerna kring Eva Swartz då ännu arbetande kultutredning hösten 2009 bad de svenska riksdagsledamöterna och statsråden lista sina största kulturupplevelser blev utfallet knappast vad en folkbildare från det tidiga 1900-talet skulle ha förväntat och önskat sig: Stieg Larssons Millenniumtrilogi, att sitta på älgpass, *Svärdet och spiran* av Ken Follett, *Starlight Express*, Jeffrey Archer, Falkenbergssrevyn, Björn Afzelius ensam med en gitarr, *Mama Mia*, *Phantom of the Opera*, Susan Boyle i Britain's got talent, en bra jakt eller naturbok, videofilmerna med mina barn från den tiden då de var små, Avesta Art, Tomas Ledin, nyårsrevyn i Iggesund, Euroacupfinalen i München 1979 mellan MFF och Nottingham Forest, *Les Misérables*, *Jesus Christ Superstar*, *Chess*, mitt jungfrutal i riksdagen, *Röd storm* av Tom Clancy, *Änglar och demoner*, Ystad Military Tattoo, *Miss Saigon*, *Saturday Night Fever* med Borlänge musikteater, La Cage aux Folles, *Rhapsody in Rock*, *De 21 obestridliga lagarna om ledarskap*, *Makrillar, kval och gröna raketer*. *Gais jubileumsbok 1894–1994*, *Hästarnas dal*, Liza Marklund, *Cats*, *Sound of Music*, *Fiddler on the Roof*, *Sagan om ringen*, *Da Vinci-koden*, *Cabaret*, *Västerbotten – stunder i naturen*, *Måsen* av Richard Bach, *Papillon – flykten från Djävulsön*, SM-finalen i speedway som Masarna vann.

Om detta är resultatet av decennier av svensk kulturpolitik vore det kanske bäst att inte ha någon kulturpolitik alls.

Den tonårige biomaskinisten Eyvind Johnson läste *Odysseén* och diskuterade Nietzsche med sina kamrater. Nittio år senare flockas eliten av svenska förtroendevalda kring den minsta gemensamma musikalnämnnaren. Jag erkänner att jag varit lite orättvis i enkäturvalet. Man kan hitta riksdagsledamöter, och framför allt ministrar, vars svar

på HD:s frågor bär vittnesbörd om ett konst- och kulturintresse som sträcker sig bortom dvd-boxarna på ICA Maxi. För exempel, bläddra igenom den bok i vilken HD samlat sina enkäter; *Folkvald kultur. 349 riksdagsledamöer och 22 statsråd om kulturupplevelser* (Carlssons).

Men överlag är rikspolitikernas val av litterära och musikaliska och sceniska favoriter förfärande kolsyrefria. Inget sprudlar. Inget väser och bubblar. I vissa fall får man intrycket att riksdagsledamoten i fråga inte varit i kontakt med något som ens på håll liknar konst sedan han eller hon drogs med på en rockkonsert för trettio år sedan. Kravlösheten är kvävande. Politikerna ställer inga krav på den kultur de trots allt konsumerar och konsumerar ingen kultur som ställer några krav. Man har rätt att kräva ett helt annat engagemang av privilegierade företrädare för ett av världshistoriens mest privilegierade samhällen.

Den som någon gång läst en svensk roman från tidigt 1900-tal vet hur ivrigt unga begåvade flickor och pojkar från enkla förhållanden längtade efter att få fortsätta studera, läsa, bilda sig och hur ofta de ändå tvingades resignera inför det oundvikliga: dynggrepen, fabriksvisslan, ungarna som måste snytas och födas. Nu har välståndssaccelerationen, upplockringen av klassamhället och de tekniska revolutionerna skapat möjligheter som för tidigare generationer skulle ha tett sig ofattbara. Alla kan studera. Alla kan frossa i litteratur, film, konst och musik. Mästerverken är bara ett par knapptryck bort. Dygnet runt kan vi bada i kulturella upplevelser, ofta utan att ens behöva treva efter betalkortet. Och vad gör vi av all denna frihet? Inbillar oss själva och andra att Da Vinci-koden och den svenska kriminalromanen utgör krönet på mänsklighetens kulturella strävan. Lite futtigt. Mycket fattigt. Ett förräderi mot tidigare generationer.

Ja, kanske är det verkligen så att kulturpolitiken är en olycka för konsten. Kanske är det så att när politiker ges möjlighet att engagera sig i kulturpolitik med betoning på *politik*, i för alla yrkespolitiker hemtama ting som resursallokering och förvaltningsreformer och kompromisslösningar, känner de att de gjort sitt och har rätt att strunta i

kulturen som sådan. Då får vi ledande politiker som lägger ribban så lågt att man kan hasa sig över den.

Kulturpolitik borde vara något annat. Kulturpolitik borde vara att vilja något, något mer än att hålla olika intressegrupper och kulturmyndigheter på någorlunda gott humör.

Hjalmar Branting lär vid något tillfälle ha framhållit att den omdaning av samhället han som ledare för arbetarrörelsen strävade efter bara var ett medel. Målet var något annat och än mer hisnande, målet var »ett släkte av fria och förnäma personligheter«. En andens adel skulle man också kunna säga. Den drömmen har på en och samma gång något skrämmande och något storslaget över sig. Med många reservationer skulle den kunna vara utgångspunkten för liberal kulturpolitik.

Här reservationerna:

I det liberala tänkandet kommer individen alltid först, det är individen och inte kollektivet som är politikens och historiens subjekt. Individens frihet är både medel och mål i ett gott samhälle. Med sina rötter i upplysningen har liberalismen en både djupt pessimistisk och himlastormande optimistisk syn på individens utvecklingspotential. Hon kan, om hon ges frihet, skapa oanade materiella och andliga rikedomar åt sig själv och andra. Men hon kan också, i kraft av den frihet hon tar sig, utvecklas till en tyrann som berövar andra individer deras frihet. Staten är i klassiskt liberalt tänkande det främsta och farligaste instrumentet för maktutövning. Därför måste dess räckvidd begränsas, samtidigt som friheten att kritisera och granska den statliga maktutövningen måste maximeras. Eller som den liberale pionjären, Linnélärjungen och skriftställaren Petter Forsskål formulerade det i sin klassiska skrift *Tankar om borgerliga friheten* från 1759:

»Borgerliga frihetens lif och styrka består för den skull uti en inskränkt Regering, och en oinskränkt skriffrihet«.

I några få paragrafer skalar Forsskål fram kärnan i den politiska liberalismen: Individen som måttstock, meritokrati, näringsfrihet, tolerans, övertygelsen om yttrandefrihetens och tryckfrihetens fundamen-

tala betydelse och en lika grundmurad övertygelse om det fördärliga i politisk maktkoncentration.

Han skriver dock ingenting om vikten av att garantera också glesbygden en stadig tillförsel av dansföreställningar. I själva verket finns det en lång rad goda skäl för att stämpla »liberal kulturpolitik« som en oxymoron, ett begrepp sammansatt av företeelser som är varandras motsatser.

Dags för begreppsexercis.

Vad är politik? Politik är de sätt varmed offentlig makt skapas och utövas.

Vad är kultur? Ordet »kultur« kan betyda många saker, men i första hand två. Antingen »kultur« i den breda meningen, ungefär sätt att leva, sätt att betrakta och tolka världen. Eller också kultur i den snäva meningen, ett antal mer eller mindre konventionellt definierade estetiska uttrycksformer; litteratur, konst, teater, dans, bildkonst, kritik och så vidare... Det är i den sistnämnda meningen jag, om inte annat anges, kommer att använda ordet i den följande framställningen.

Vad är då kulturpolitik? Begreppet kan ges minst två betydelser: Aningen handlar det om att uppnå politiska mål med kulturen som medel eller också om att med politiken som medel påverka kulturen. Oavsett vilken av dessa betydelser som aktualiseras kan man som liberal känna sig skeptisk.

Den politiska makten instrumentaliserar gärna kulturen, det vill säga använder kulturen som verktyg eller alibi för att nå politiska mål. Det kan ske på förhållandevis oskyldiga sätt, som när region- och kommunpolitiker vurmar för kulturevenemang eller nya kulturhus som ska »sätta X-stad på kartan«, ge synergieffekter, locka turister, skapa arbetstillfällen, bidra till att lösa klimatkrisen, minska riskerna för snökaos och halvera ohälsotalen.

Men instrumentaliseringen kan också ta sig betydligt mer elakartade former, som när moderna populistiska och främlingsfientliga rörelser utnyttjar kulturen, ofta i både den breda och mer snäva meningen

av ordet, för att skapa mer eller mindre fiktiva och exkluderande kollektiva identiteter. »Vi« har vår kultur. »Dom« har sin.

Det är symptomatiskt att 1900-talets två stora kriminella politiska rörelser, nazismen/fascismen och kommunismen båda var kulturfixerade och excellerade i begrepp som »kulturkampen« och »kulturfronten«. Kulturen var för dessa rörelser ett prioriterat medel för mobilisering av massorna.

Nazisterna var närmast besatta av konstfrågor. I Stalins Sovjet sågs författarna som »själens ingenjörer«. Den som inbillar sig att konst- och kulturintresse automatiskt förädlar karaktären och skapar fredsälskande och demokratiska individer gör klokt i att studera 1900-talets förbrytarbiografier: Goebbels var en aspirerande skönlitterär författare, Himmler kom från en gedigen bildningsborgerlig bakgrund, Hitlerjungs ledare Baldur von Schirach var son till intendenten vid hovteatern i Weimar och själv poet, Hitler var in i det sista besatt av arkitektur, Josef Stalin var livet igenom en bokslukare med bestämd och kvalificerad smak. »Hans hunger efter litterär bildning var nästan lika grundläggande för hans personlighet som hans marxistiska övertygelse och storhetsvansinne – man skulle kunna säga att dessa tillsammans utgjorde hans livs styrande lidelser«, hävdar Simon Sebag-Montefiore i sin biografi *Stalin – den röde tsaren och hans hov*. Även bland mer samtida politiska brottslingar hittar man inte sällan företrädare för konsten och kulturen. Den bosnienserbiske krigsförbrytaren Radovan Karadzic är också poet. Hans vicepresident under de år då bosnienserbiska styrkor öste in granater över det belägrade Sarajevo, Nikola Koljevic, var litteraturvetare specialiserad på Shakespeare.

Oräkneliga framstående konstnärer och författare har under kortare eller längre perioder i sina liv stött och propagerat för antidemokratiska partier och regimer, i första hand kommunistiska men också fascistiska. Det ligger nära till hands att tänka sig att ett av skälen till detta just är att dessa rörelser placerar kulturen, både i dess vida och i dess snäva betydelse, i politikens centrum och därmed smickrar

konstnärens ego och lockar med löften om makt och meningsfullhet. Det konstnären gör är inte betydelselöst. Det är tvärtom av avgörande betydelse för det egna folkets framtid, ja kanske för hela mänsklighetens överlevnad och lycka.

När de tyska nazisterna iscensatte sina partidagar i Nürnberg som ett slags monstruösa Wagnerföreställningar var konsten en maskin för maktutövning. Samhället som en grymhetens teater, för att travestera titeln på Arne Ruths och Ingemar Karlssons smått klassiska bok *Samhället som teater: estetik och politik i Tredje riket*.

När Goebbels och SA den 10 maj 1933 vräkte tusentals böcker på bålet på Bebelplatz i Berlin var också det ett stycke teater. Men samtidigt bedrev de, i barbarisk form, kulturpolitik i ordets andra tänkbara betydelse. Politiken utnyttjades här som medel för att påverka det konstnärliga klimatet.

Det är i den meningen ordet »kulturpolitik« oftast används. Dock, måste man skynda sig att tillägga, i helt andra och oftast rakt igenom civiliserade och välmenande sammanhang. Den moderna och demokratiska kulturpolitikens syfte är att förbättra de villkor under vilka kultur skapas och sprids. Utgångspunkten brukar vara att kultur är något självklart gott och att det därför bör ingå i en demokratisk stats grundläggande uppgifter att se till att så mycket kultur som möjligt sprids till så många medborgare som möjligt.

Det var den definitionen av kulturpolitik som i Sverige låg till grund för 1974 års kulturpolitiska beslut, de reformer som fortfarande sätter ramarna för det offentligt finansierade svenska kulturlivet. Utgångspunkten var allas rätt till kultur. Kulturpolitiken kommer då att koncentrera sig på resursfördelning och logistik. Den grundläggande frågan blir: Vad ska fursten göra för att förbättra folkets möjligheter att ta del av kultur?

Den senaste stora svenska kulturutredningen, ledd av förläggaren Eva Swartz, var kritisk mot 1974 års utredning på en rad fundamentala punkter. Enligt de nya utredarna präglades föregångarna av en proble-

matiskt instrumentell kultursyn, där konsten sågs som en integrerad del av det pågående arbetet för ett bättre samhälle.

»Den närmast gränslösa tilltron till 'samhällets', dvs. den offentliga sektorns förmåga att genom långtgående politiska beslut och åtgärder skapa det goda samhället, hör till en annan tid än vår egen«, konstaterar den swartzka utredningen i sitt betänkande.

På ett annat ställe heter det att »1974 års politik/.../ hade ett drag av homogenitet, i betydelsen brist på mångfaldsperspektiv, som känns främmande för vår tids erfarenheter och strömningar«.

Man skulle här kunna påpeka att detta att känna för mångfaldsperspektiv antagligen är lika typiskt för den swartzka utredningens egen tid som tilltron till det goda samhället var för 70-talet. Var tid har sina egna broderimönster.

Samtidigt tycks somliga mönster vara märkligt tidlösa. Den nya kulturutredningen suckar medlidsamt över sjuttitalskollegernas iver att ställa kulturen i samhällsförändringens tjänst, men framhåller själv värtaligt vilken nytta kulturen kan göra på en rad olika samhällsområden. »Aspektpolitik«, är lösenordet för 2009 års kulturutredare. Om allt egentligen var politik på 70-talet, så är nu i stället allt egentligen kultur, vilket i praktiken dock visar sig betyda i stort sett detsamma. »Vi uppfattar kulturfrågorna som en aspekt som finns inom alla politikområden«, slår utredningen fast och konkretiserar sin tes med ett antal exempel: kulturen kan vara bra för skolan, småföretagandet, den regionala tillväxten, folkhälsan och miljön. Man kan bara nicka. Ur vissa aspekter kan säkert också försvarspolitiken, räntepolitiken och byggnadsnämndsärendena i Burlövs kommun uppfattas som aspekter av kulturpolitiken.

Den fråga 2009 års kulturutredning ställer sig blir: Vad kan kulturen göra för fursten och hans Excelark?

Numera är det som om allt viktigt och väsentligt förmedlas just via Excelark eller snarare som om själva kriteriet på att något är viktigt och väsentligt är att det kan förmedlas via Excelark. Det förvånar

därför inte att den nya kulturutredningen valde att stryka det av 1974 års utredning fastlagda så kallade kvalitetsmålet. Konstnärlig kvalitet låter sig inte brytas ner till siffror. Kvalitet kan inte kvantifieras. Den kan inte göras till en post i en resultaträkning, en kurva i en Powerpointpresentation eller en kolumn på ett Excelark. Alltså är kvalitet ett meningslöst begrepp. Bort med det.

Skribenten och idéhistorikern David Karlsson var anställd som sekreterare i kulturutredningen fram till sommaren 2008, då han och informationschefen Yvonne Rock hoppade av efter en schism med huvudsekreteraren Keith Wijkander, som senare samma sommar själv byttes ut. Vintern 2010 gav Karlsson ut en bok i vilken han summerade sina utredningserfarenheter, *En kulturutredning: pengar, konst och politik*. Där bekräftar han att det inte var slarv eller tankspriddhet som låg bakom kvalitetsmålet försvinnande. Utredningen raderade och strök helt överlagt. Dess uppfattning var att det »inte existerar« något sådant som konstnärlig kvalitet.

»Vem har, som Pierre Bourdieu lärt oss att ställa frågan, rätt att konsekvrera ett konstverk? Kulturutredningens postmoderna svar är: Ingen. Eller alla. Vem som helst. Konstnärlig kvalitet finns inte. Därmed reducerar utredningen konsten till en bricka i ett socialt spel. Konst är kulturellt kapital. Ingenting annat«, sammanfattar Karlsson, utan att vilja dölja att han själv är av en annan uppfattning

Som David Karlsson påpekar kan den här diskussionen framstå som en övning i filosofiskt hårklyveri fjärran den faktiska och praktiska kulturpolitiken. Det är, framhåller han med emfas, fel. Frågan om den konstnärliga kvalitetsens existens eller icke-existens är synnerligen konkret. »Den handlar om makt«.

För om ingen kulturyttring, ingen konstnär, inget konstverk, kan sägas vara mer värdefull och viktigare att värna är någon annan eller något annat blir fursten fullständigt fri att bedriva just den kulturpolitik han för stunden tror gynnar medborgarna och honom själv allra mest. Han kan ignorera de besvärliga genierna, de dyra nationalsce-

nerna, den svårlästa lyriken som inte gör en människa glad, och istället med full kraft gå in för att bedriva »aspektpolitik«, till kulturpolitik förklädd regional-, närings- och miljöpolitik.

Nu varken kan eller vill någon förneka att kulturen kan göra samhällsnytta. Ett spektakulärt operahus i hamnläge eller ett påkostat bibliotek i en nedgången stadsdel kan göra mycket för att stärka både det slags mätvärden som ryms på ett Excelark och de mer svårfångade värden som förändrar, formar eller förstärker ett lands, en stads eller ett kvarters identitet.

Den instrumentella kulturpolitiken har gamla anor och har många gånger varit lyckosam, också ur andra aspekter än den snöda nyttans. Gustaf III var en aktiv kulturfurste. Till stor del handlade det om ett personligt och nationellt varumärkesbygge. Men skulle den som i dag indignerat pekar finger åt kulturutredningen och hävdar konstens egenvärde och rätt till autonomi vilja vara utan Operan och Svenska akademien?

Weimar var på 1700-talet ett litet tyskt furstendöme som inte var tillräckligt rikt och resursstarkt för att hävda sig militärt och maktpolitiskt. Istället satsade Weimar på kulturpolitik, mycket tack vare den kloka furstinnan Sofia Amalia. Furstehuset samlade på böcker och kulturpersonligheter; Goethe och Schiller var de mest kända. I dag är Weimar sinnebild för det tyska bildnings- och kulturarvet.

Men även den mest instrumentellt inriktade kulturpolitiker måste proritera den konstnärliga kvaliteten och därför respektera konstens egenvärde. Man kan inte instrumentalisera en kultur som inte finns eller som inte håller måttet. Duschkrämer och schlagerhits kan tillverkas med hjälp av gamla framgångsrecept och nya marknadsundersökningar. Det förhåller sig annorlunda med genuina konstverk och konstnärskap. De kan inte serietillverkas. Det är därför det är så viktigt att skapa och värna en frizon för det konstnärliga skapandet. Nyttokriterierna har ingen plats där. Det enda som räknas är den konstnärliga och intellektuella kvaliteten.

David Karlsson, som i egenskap av utredningssekreterare får antas ha talat med fler kulturpolitiker än de flesta av oss andra, hävdar i sin bok att de avskyr att tala om kvalitet. Det har med det hierarkiska att göra. Finns det hög kvalitet så finns det också låg. Allt är inte lika bra. Att säga sådana saker öppet kan utlösa negativa ryggmärgsreaktioner i ett egalitärt samhälle som det svenska.

Men allt *är* inte lika bra. När det gäller fysisk hälsa är det ett okontroversiellt och trivialt konstaterande. Det är inte lika bra att ligga på soffan och snaska chips som att ta långa promenader och äta råkost. Alla vet det. Ingen, inte ens politiker, drar sig för att säga det.

När det kommer till kultur är reglerna helt andra. Flera politiker i Helsingborgs Dagblads enkät klagar över hur omöjligt det är att rangordna konstnärliga upplevelser. Och på ett plan har de naturligtvis rätt. Konst är inte sport. Man kan inte lägga en roman bredvid en annan och slå fast att den första är två hundradelar bättre än den andra. Men det betyder inte att det inte finns kvalitetsskillnader som är uppenbara.

Liza Marklund är inte en lika betydande författare som Edith Södergran. Det är inte lika värdefullt att titta på Kanal 5 som att ta del av en Norén-föreställning på Dramaten. Också inom konsten finns det junkfood, vällagad husmankost och gourmetkök. Alla, också ängsliga kulturpolitiker, tar kvalitetshierarkierna för givna. Men alltför många vill helst slippa låtsas om att de finns.

När regeringen skrev proposition på den swartzka kulturutredningen, och krympte utredarnas nya kulturpolitiska kostym till en liten tummetott, återinfördes kvalitetsmålet. Som David Karlsson noterar var det egentligen ofrånkomligt. »Om man gör sig av med föreställningen om konstnärlig kvalitet då gör man sig i förlängningen av med skälet till att över huvud taget bedriva kulturpolitik«.

Om inte vissa kulturupplevelser och konstnärliga uttryck är mer värdefulla, varför ska då staten och kommunerna subventionera vissa genrer och verksamheter men inte andra, alltså bedriva kulturpolitik?

Det ska staten och kommunerna inte göra, skulle vissa liberaler svara. Den politiska makten ska inte avgöra vilka kultupplevelser som är viktiga för den enskilde och därför ska de heller inte favorisera vissa kulturyttringar framför andra. Ge medborgarna var sin kulturcheck istället och låt dem själva avgöra om de vill köpa en operabiljett eller Camilla Läckbergs samlade verk för pengarna.

Två motfrågor anmäler sig: 1) Varför ska staten i så fall överhuvudtaget, med hjälp av checker eller på annat sätt, sponsra privat upplevelsekonsumtion? Varför inte också ge alla medborgare var sin försvarscheck och låta var en och avgöra om han vill använda den till kustkorvetter eller utlandsstyrkor?

Liberalismen är varken anarkistisk eller värdeneutral. Det finns i ett civiliserat samhälle ett antal grundläggande för medborgarna gemensamma intressen, funktioner och värden som helt eller delvis bör förvaltas eller åtminstone garanteras av den politiska makten: försvaret och rättsväsendet är de tydligaste exemplen, men hit hör också, vill jag hävda, vissa delar av det kulturella landskapet, kärnlandet eller kärnborgen.

Det är just därför kvalitetshierarkierna blir så centrala för en liberal kulturpolitik. Tonvikten vid kvalitetskriteriet är i sig ett skydd mot risken för att den politiska makten tar konsten i anspråk för egna syften eller kväver den konstnärliga friheten. De bästa verken ska alltid prioriteras oavsett vad kungen eller statsministern eller kommunalrådet tycker om dem. Då måste det också råda konsensus om att vissa konstverk är överlägsna andra. Det behöver dock inte råda konsensus om vilka dessa verk är. Det avgörande för liberal utgångspunkt är att kulturpolitiska debatter förs i termer av kvalitet, inte i termer av utomkonstnärliga sidoeffekter, exempelvis risken för försämrade relationer med det ena eller andra politiskt eller religiöst ömhudade exportlandet.

Men om det egentligen bara är de allra bästa konstverken och de allra bästa konstnärerna som motiverar kulturpolitiken – varför då, frågan måste gång på gång ställas, ha en kulturpolitik? De allra bästa

borde väl kunna klara sig utmärkt också utan stöd från kulturdepartementet, kulturrådet och kommunalråden?

Ja. Man kan tycka det. Men mästerverk skapas och förvaltas inte i vakuum. Det krävs en bredd för att driva fram en topp. Det krävs, vilket är ännu viktigare, ett ständigt pågående civilisatoriskt arbete för att ett samhälle inte ska glömma att det inte enbart är till för att producera materiellt välstånd utan också göra det möjligt för sina medborgare att leva fria och värdiga liv. Där spelar kulturpolitiken en viktig roll, om och när den bekräftar att konst är bättre än skräp, god konst värdefullare än dålig, klassiska mästerverk viktigare att värna än normalbra samtidsprodukter.

Men folk kan väl betala sina egna böcker och biljetter, tjarar då den renlärige marknadsliberalen. Låt oss istället sänka skatterna och så får Operan se till att marknadsanpassa sig!

Det kan då vara dags att påminna om hur den ekonomiska verkligheten ser ut. Det sammanlagda offentliga stödet till de svenska kulturinstitutionerna uppgick 2005 till cirka 12 miljarder, en tredjedel av försvarskostnaderna. Pengarna fördelades mellan runt 75 teater-, dans- och musikinstitutioner, ett hundratal fria grupper, 250 museer och konsthallar samt 290 bibliotek.

Drygt en procent av statens budget går till kultur, medan motsvarande siffra i kommunerna är knappt två och en halv procent – det är biblioteken som drar de stora kommunala pengarna.

Miljarder är miljarder, men i relation till andra verksamheter, är kulturen en piss i Rosenbad. Ett liberalt motstånd mot det ekonomiska stödet till kulturen kan därför bara vara ideologiskt.

Detsamma gäller då för ett liberalt försvar för detta stöd.

Jo, den enskilde skulle kunna betala ännu mer för sin egen kulturkonsumtion. Betalningsviljan är det inget fel på. Redan nu svarar det genomsnittliga hushållet självt för 70 procent av sina utgifter för kultur – då inkluderat konsumtion av medier och hårdvara av typen tv-apparater, Ipodspelare och så vidare. Kulturupplevelser är efterfrågade

och populära. Svenskarna ligger i Europatopp vad gäller kulturkonsumtion, och då handlar det inte bara om tv-serier och kriminalromaner. Teatrarna har betydligt fler besökare än de arenor där det spelas elitfotboll.

Trots det finns det en rad kulturinstitutioner som av uppenbara skäl inte skulle överleva på marknaden. Biblioteken är det tydligaste exemplet. Verksamheten bygger på idén att medborgarna utan kostnad ska kunna ta del av litteratur och andra kulturyttringar. Ett marknadsutsatt bibliotek är en självmotsägelse.

De tunga sceninstitutionerna – inkluderat symfoniorkestrarna – kan och bör förvisso i vissa avseenden leva i symbios med marknaden. Teater skapas i mötet mellan scen och salong. Men de stora teaterhusen kräver sådana resurser att det är orealistiskt att tänka sig att de någonsin skulle kunna överleva utan offentlig finansiering. Man får heller aldrig glömma att en teater inte är ett industriföretag. Balanserade budgetar och stigande publiksiffror är inte ett mål i sig, utan ett medel. Målet är konstnärlig kvalitet.

Det är med hänvisning till för kulturen specifika värden och kvaliteter, och bara med hänvisning till dem, ett fortsatt, ja helst kraftfullt utbyggd, ekonomiskt stöd till kulturen kan motiveras från liberala utgångspunkter.

Det är inte ett branschstöd. Det är inte ett arbetsmarknadsstöd. Det är ett ideologiskt ställningstagande. Politik som normbildning. Politik som civilisatorisk vakthållning.

Money talks. Och vad pengarna till biblioteken, museerna och orkestrarna säger är: All kultur är inte lösgodis. Det finns kultur som inte bara är till för att bli köpt, slukad och glömd. Det finns kultur som kan göra dig till en annan människa än den du är idag. Inte nödvändigtvis bättre, men mer sammansatt, rikare, med tillgång till fler möjliga världar och fler sätt att tolka dem.

Per Sundgren, lärare och vänsterpartistisk kulturpolitiker, disputerade 2007 på en avhandling i idéhistoria med titeln *Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*. De miljöer och de ideal han där lyfter fram i ljuset var just de miljöer och ideal som präglade Eyvind Johnson och de andra autodidakterna i den svenska litteraturen. Den unga arbetarrörelsen var besjälad av en bildningsidealism med starkt elitära drag. Rickard Sandler talade om en »proletärisk aristokrati«. Den socialdemokratiske journalisten Viktor Larsson drömde om en »andlig patricierrace«. För en sentida läsare framstår dessa förhoppningar om en ny och ädlare människoart som tvetydiga. Det var vid denna tid som det rasbiologiska institutet inrättades under stor politisk enighet.

Men samtidigt är det svårt att inte entusiasmeras av den närmast heroiska tilltro till konsten, kulturen som genomsyrar folkbildningsretoriken. En av de ledande företrädarna för bildningsrörelsen var Oscar Olsson – lektor, nykterhetsman och riksdagsledamot från Helsingborg. Olsson med skägget, som han kallades, lanserade i början av 1900-talet en lärarlös studieform som han gav namnet studiecirkel. För honom och andra folkbildare var studiecirkeln, som Per Sundgren framhåller, en nödlösning i brist på utbildade lärare. Men samtidigt var den kongenial med den tidiga folkbildningsrörelsens optimistiska människosyn, som utgick från övertygelsen att alla ägde en vilja och förmåga att höja sig över de giva villkoren.

Oscar Olsson gav 1921 ut en skrift med den talande titeln *Folkbildning och självföstran*. Per Sundgren citerar ett parti, som skulle kunna vara en programförklaring för en liberal kulturpolitik:

»Det är således de andliga, de ideella värdena som äro livets och tillvarons högsta, och därför är det deras tillägnande, som bildningsarbetet alltid ytterst måste inrikta sig på. Först när människan kommit dithän att hon inte kan lockas eller tvingas att böja sig för de yttre förhållandena eller vidrigheterna, av vad slag de vara må, när hon inte längre är avhängig och beroende av dem, just på grund av att hon är i

besittning av oförgängliga värderesurser, som ingen kan ta ifrån henne, först då är hon personligen fullt fri och oberoende, har nått upp till den verkliga mänskliga värdigheten.«

Kulturen är här både medel och mål. Människan sliter sina bojor med hjälp av kulturen och kan sedan i frihet förverkliga sin ideella potential.

Så kan man säga att i bildningsidealismen sammanfaller liberalismens två centrala trossatser: individualismen och frihetsutopismen. I och genom konsten och kulturen befrias individen från de givna villkoren och ges möjlighet att själv välja livsvägar och världar.

Oscar Olsson var socialdemokrat. Men den bildningsromantik som citatet ovan ger uttryck för är i hög grad liberal. Man ska komma ihåg att liberalismen och socialdemokratin vid denna tid var allierade i kampen för politiska fri- och rättigheter och tillsammans utgjorde »vänstern«.

Folkbildningen var länge ett i hög grad liberalt projekt med förgrundsgestalter som läkaren Anton Nyström, grundare av Stockholms Arbetarinstitut, där arbetarklassen skulle skolas intellektuellt, och folkskolepionjären Fridtjuv Berg. När Branting talar om sociala reformer som medel för ett högre mål – den emanciperade och förnäma personligheten – gör han det utifrån en kultursyn som enligt Per Sundgren »ligger mycket nära de liberala folkbildarnas«.

Det finns i sekelskiftets bildningsretorik, trots allt tal om »självbildning«, något för nutida liberala instinkter besvärande förmyndaraktigt och manipulativt. Folkbildaren/kulturpolitikern som en doktor Frankenstein som skapar ett dygdemonster.

Också en socialdemokrat så intimt förknippad med idén om det starka samhället som Tage Erlander värjde sig mot tanken på en kulturpolitik med folkfostrande ambitioner. När socialdemokraterna i mars 1949 höll en konferens kring kulturfrågorna förhöll han sig skeptisk till ambitionerna att utveckla en kulturpolitik: »Det hela är ju så fantastiskt vansinnigt att man inte riktigt förstår vad vi håller på att hamna i. När

vi är så rädda för att kränka friheten på det ekonomiska området, skulle vi utan någon rädsla börja centraldirigera våra medborgares själsliv», noterar han i sin dagbok.

Den fruktan för ett av staten manipulerat själsliv som Tage Erlander kände är befogad och bör läggas till den långa listan över anledningar till att som liberal känna skepsis mot kulturpolitik, i alla tänkbara meningar av ordet.

Men samtidigt är det ett historiskt faktum att det i Sverige inte sällan varit just liberaler som ivrat för en folkuppfostrande utbildnings- och kulturpolitik. Hur ska man förklara det?

Man ska i vart fall inte försöka hitta bortförklaringar. Den liberala traditionen innehåller ett antal mer eller mindre svårhanterliga paradoxer: intoleransen mot de intoleranta är en av dem, tendensen att vilja fostra folket till frihet en annan. Det finns historiska förklaringar till att Folkpartiet så ofta kommit att spela rollen som den svenska politikens Bror Duktig, främst bland dem partiets koalitionskaraktär; på ena flanken storstadliberalismen, på den andra det folkrörelseförankrade frisinnet, å ena sidan förtröstan på marknadsmekanismerna, å andra sidan misstron mot allsköns omoral.

Dessa motsägelser är en realitet. I någon mening finns den också inskriven i liberalismens fundamentalsatser. Slår man fast att individen har rätt att göra vad hon vill med sitt eget liv, men bara så länge hon inte skadar andra, har man redan placerat sig stadigt i moralistens position. En pekpinne markerar gränsen mellan en moraliskt korrekt och ett moraliskt inkorrekt livsstil.

All kulturpolitik förutsätter, som redan framhållits, värdehierarkier. En liberal kulturpolitik förutsätter mycket tydliga och bestämda värdehierarkier, alltså ett slags moralism. Det är bara att tugga i sig detta svårsmälta faktum.

Friheten är det överordnade värdet. Konst är i viss mening ackumulerad och potentiell frihet, en fond av möjliga världar. Att värna och utveckla kulturarvet och skapa så goda förutsättningar som möjligt för

människor att skapa och tillägna sig sig konstnärligt och intellektuellt kvalificerade verk är därför en liberal huvuduppgift.

Det är i och genom konsten och kulturen individen har möjlighet att realisera sin fulla potential. Som liberal utgår man visserligen från att var och en har rätt till sina egna val men det innebär inte att alla val är lika värdefulla. Val som gör personligheten rikare och friare är ur liberalt perspektiv bättre än val med motsatt resultat.

Det betyder i sin tur att en liberal kulturpolitik närmast med nödvändighet blir moralistisk och didaktisk. Den kultur som ska lyftas fram är den bästa. Den kultur som ska stöttas ekonomiskt är den som inte kan överleva på egen hand trots att den håller hög nivå. Kulturpolitikernas viktigaste uppgift är att definiera vilka verksamheter som uppfyller dessa kriterier, och motivera varför de gör det.

Det övriga kulturfältet – de många genrer och verksamheter som klarar sig utmärkt på egen hand, den konst som inte håller måttet vare sig kommersiellt eller konstnärligt – är inte en angelägenhet för politiken.

En liberal kulturpolitik vågar vara värdeburen. Dess företrädare vågar därför ställa kvalitetskrav inte bara på den kultur som aspirerar på offentligt stöd utan också på medborgarna. Du behöver inte svälta och slita ont som Eyvind Johnson. Men du borde åtminstone orka läsa honom.

Inget fjäsk för bildningsföraktet, som i grunden är ett människo-förakt. Inget hymlande om att det faktiskt finns en konstnärlig kanon, verk med en sådan bredd och ett sådant tolkningsdjup att de fascinerat generation efter generation. Men samtidigt en stor ödmjukhet inför det faktum att ingen med säkerhet kan veta vilka av dagens konstverk som kommer att bli klassiska.

Det sistnämnda är kärnpunkten i den kritik som, med rätta, kan riktas mot en liberal kulturpolitik med stark inriktning på den kano-niserade kulturen. Hur ska man förhindra att kulturpolitiken blir förkvävande istället för frihetsbefrämjande? Hur ska man undvika att

omsorgen om kulturarvet lägger sig som en våt filt över den nyskapande kultur vars kvaliteter ännu inte blivit uppenbara? Och hur ska man minimera risken för en DDR-kultur i liberal kapprock, en instrumentaliserad manipulationskultur som infriar Tage Erlanders värsta farhågor?

Hur ska, kort sagt, en liberal kulturpolitik på en och samma gång kunna blåsa nytt liv i den gamla bildningsidealismen och undvika att bli paternalistisk?

Det är svåra, men oundvikliga frågor. Det är inte säkert att de kan bevaras på något enkelt och självklart sätt. Kanske får man helt enkelt acceptera att den liberala kulturpolitiken måste vara kluven; på en och samma gång offensivt normativ och defensivt skeptisk. Furstens skyldigheter och rättigheter måste vara noga reglerade, i synnerhet när han brinner av katederiver. Kulturpolitiken ska göra få saker, men göra dem väl, och en liberal kulturpolitik bör anstränga sig för att hitta mekanismer som hindrar den från att göra för mycket.

Vi tänker oss att vi inte har någon kulturpolitik, bara ett vitt papper. Vad krävs för att skapa ett gott kulturklimat? Vilka institutioner och verksamheter är viktigast? Låt oss rangordna dem.

1. Skolan, inklusive musikskolan.

Det är här kulturpolitikens normativa sida bör slå igenom. Det är här grunden ska läggas för ett kvalificerat kulturliv vars motor är individernas samlade fria val.

Klarar skolan den uppgiften i dag? Musikskolan? Ja, det tycks så. Men har grund- och gymnasieskolan ens viljan att göra det? Tveksamt.

Det är därför i skolväsendet de verkligt effektiva kulturpolitiska reformerna kan och bör genomföras. Man börjar lämpligen med att kraftfullt höja ambitionsnivån för litteraturundervisningen i svenskämnet. Varje elev ska ha läst minst två litterära verk av god kvalitet, gärna klassiker, per termin i grundskolan, minst tre per termin i gymnasiet. Det är ett minimikrav. Sedan går vi vidare.

2. Biblioteken.

Vid sidan av skolan den i särklass viktigaste av alla kulturinstitutioner. Det civilisatoriska fundamentet.

Just därför är det oroväckande att många bibliotekarier idag tycks ha tappat intresset för de folkbildande uppgifterna och tror att de jobbar i upplevelsebranschen. Här krävs en uppstramning. Biblioteken ska inte vara skattefinansierade konkurrenter till Akademibokhandeln. De ska inte enbart ge folk vad folk vill ha utan aktivt arbeta för att sprida också litteratur, musik och film som inte har en självklar skyltplats på marknaden.

Det vore önskvärt med en utredning som drog upp nya och tydliga riktlinjer för den samlade svenska biblioteksverksamheten. I uppgiften bör naturligtvis ingå att analysera och förhålla sig till den digitala revolutionen.

3. Museerna/arkiven/konsthallarna.

Utan ett levande kulturarv ingen nyskapande kultur. Utan nyskapande kultur inget levande kulturarv.

Bör den fria entrén återinföras? Det är tveksamt, om det resulterar i att museerna kompenserar sig genom att sälja dyra biljetter till populistiska och publikknipande specialutställningar. Ingen tjänar på ett kommersialiserat museiväsen.

4. De stora scen- och musikinstitutionerna.

Oundgängliga som motorer och modeller. De ständigt återkommande ekonomiska kriserna, inte minst i operahusen, illustrerar dock att institutionerna dras med problem som tycks vara systemrelaterade.

En utredning bör tillsättas med uppgift att hitta felen och åtgärda dem.

Skolan, biblioteken, museerna, de stora teaterhusen. Det är infrastrukturen. Det är dem kulturpolitiken ska bygga, underhålla och utveckla.

Uppgiften är att definiera verksamheten och göra den möjlig. Allt annat är överkurs eller uttryck för klåfingrighet. De konstnärliga besluten ska fattas av konsnärerna själva och inga andra.

Medierna då? Internet? Fildelningen? E-boksrevolutionen? Upphovsrätten? Dagspressens dödsångest?

Mediefrågorna är liksom skolfrågorna nära knutna till kulturpolitiken, men går långt utöver den och bör därför behandlas i särskild ordning och helst skötas av en egen minister.

Inte minst upphovsrätsfrågorna är helt avgörande för kulturens överlevnadsmöjligheter. Bara blinda nätromantiker kan inbilla sig att ett högklassigt och mångfacetterat litteraturliv kan leva på allmosor och amatörism.

De nätrelaterade frågorna, till vilka också dagspressens framtid hör, är dock så komplexa och omfattande att de nu bör brytas loss från kulturdepartementet och hanteras av en medieminister, med instruktioner att prioritera Bryssel framför Stockholm. Om kulturpolitiken fortfarande i viss usträckning kan och måste vara nationell så gäller raka motsatsen för mediepolitiken.

En lång och ordrik och abstrakt och högrävande text om friheten och individen och konsten, och så bara några futtiga rader på slutet om den konkreta kulturpolitiken. En massa snack, men ingen verkstad. Är det liberal kulturpolitik?

Nej. Men med tanke på att kulturpolitik tenderar att bli nästan bara verkstad – ett själlöst filande på budgetposter – kan det någon gång vara väsentligt att påminna om att kulturens andel av statsutgifterna inte på långa vägar speglar dess betydelse.

Och när de kulturpolitiska utredningarna profilerar sig som väskgrossister – ena gången portföljer, nästa kappsäckar – kan man känna sig manad lämna detaljerna åt detaljisterna.

Byråkratisk uppfinningsrikedom har kulturpolitiken aldrig lidit brist på. Vad den saknar är snarare filosofisk passion och en vilja att ställa de stora frågorna.

Vi tänker oss en trettonårig flicka i Rosengård. Vilka möjligheter har hon att, som en gång Eyvind Johnson, tillfredsställa sin hunger efter kunskap och konst, efter ett annat liv, en annan identitet? Kommer det att vara möjligt för henne att skriva sig ända in i Svenska akademien? Har vi en sådan kultur och en sådan politik?

Man kan som liberal i alla fall glädja sig åt att på Helsingborgs Dagblads fråga om största läsoplevelse svarade Lars Leijonborg »Romanen om Olof«.

PER SVENSSON

Författare och senior columnist på Sydsvenskans kulturredaktion

En kulturpolitik med kvalitet

När brandlukten spred sig över Sarajevo avbröt vi inte måltiden. Den bestod av en gnutta ris och tre–fyra maskrosblad och just därför fick inga granater, bränder eller skjutande störa den andaktsfulla stunden. Men när nyheterna lokaliserade branden till Nationalbiblioteket, hörde man springande i trappuppgången. Grannar bankade på dörrar, hinkar började skramla, människorna överröstade varandra. Vatten som sparats i badkaret för att bekämpa den distinkta stanken som uppstått efter att toaletterna inte spolats ordentligt på månader och som nästan gjorde det omöjligt att bo i lägenheten, skulle nu spillas för att släcka branden. Beskjutna av krypskyttar försökte de som fanns i närheten av byggnaden att rädda böcker. Människor som lärt sig det exakta värdet av både vatten och livet var nu beredda att riskera båda för några böckers skull. I en stad där man eldade sina egna böcker för att ha en eld att laga mat på. Varför? Av många anledningar, men bland annat för att de trodde att en nations historia och därmed också nationen själv skulle gå upp i rök. Ju mer vi tvivlade på att någonting av oss, vår mänsklighet och staden skulle överleva, desto mer fick böckerna och kulturen i uppgift att bära vittnesmål om att man inte lyckats förminska oss till råttor och att det en gång i tiden i denna stad hade funnits människor som kunde tänka på annat än en bit mat.

Häromdagen, efter arton år av ytliga försäkringar om att man har överlevt, berättade en av de ansvariga för återuppbyggnadsprojektet att återsamlandet av bibliotekets innehåll går bättre än förväntat. Omvärldens svar på nödroppet var överväldigande. Kopior och original av böcker, dokumenten, och skrifter kopplade till Sarajevo, Bosnien och dess historia hittades, skickades, mailades och överlämnades. »Men ni måste vara överlyckliga?» utbrast jag. »Ha, ha... knappast. Det är sant att pro-

blemet inte längre är tillgänglighet till alla dokument. Internet, digitalisering och den goda viljan gjorde att en hel del är här. Men eftersom ingen vet vad som fanns i biblioteket före branden är vi helt begravda i all möjlig skit. Nu känner jag mig som den där bibliotekarien i Borges *Biblioteket i Babel* som har letat hela sitt liv men inte kommit längre än några bokhyllor. Det största problem är inte dokumenten, det största problemet är att bestämma vad som bör finnas i ett nationalbibliotek.»

Kulturpolitiken kan vara organiserad omkring olika idéer om kulturen och dess funktion. Den franske sociologen, Émile Durkheim menade att kulturen ska ses som normer, värderingar, regler och livsstilar som skapar den solidaritet som håller ett samhälle samman. Hans tyska motsvarighet, Max Weber, visade att det är våra världsbilder, idéer och trossatser som formar våra handlingar och därmed vårt samhälle. Marx däremot trodde att kulturen är den ideologiska överbyggnad som speglar samhällets materiella bas och gav därför den »sanna« kulturen uppgiften att avslöja och rätta missförhållandena i samhället. Som det hette i de kulturpolitiska målen från 1974: »att motverka kommersialismens negativa verkningar«. Denna första kulturpolitik vi fick i Sverige, som var ett barn av sin tid, omfamnade den marxistiska utgångspunkten och satte tillgänglighet som huvudmål. Utgångspunkten var allas rätt till kultur, och den implicerade bredden av kulturbegreppet som skulle möjliggöra tillgänglighet. I tider då många av oss tillbringade timmar letande efter senaste grammofonplattan i storstädernas små obskyra skivbutiker skulle kulturpolitiken bringa Rikskonserter till folket. Gott så.

Problemen med denna politik har visat sig vara två. För det första har den överlevt sig själv. Internet, digitalisering och nya distributionsvägar har åstadkommit en tillgänglighetsrevolution. Ingenting är mer än ett musklick bort. Till och med dokumenten från Sarajevos Nationalbibliotek. Och då är frågan hur meningsfullt är det att skicka Rikskonserter till en småstad om dess medborgare precis har samlats för att gemensamt titta på Metropolitans senaste opera.

Det andra problemet är att denna politik resulterat i en ständig erosion av kulturen och en breddning av kulturbegreppet till oigenkännlighet. Kulturen blev allt: Från »barn och ungdomar som lär sig spela gitarr framför datorn« till »någonting som bidrar till en framtidstro«. Med ett så brett kulturbegrepp utarmas själva kulturen och nivån sänks till den grad att kulturen blir betydelselös. Den bästa illustrationen på utarmningen är det senaste förslaget om det utökade Rot-avdraget som utgör ett av förslagen till den nya framtida socialdemokratiska kulturpolitiken. Jag vet inte vad socialdemokraterna har tänkt sig: att skådespelare ska vara byggarbetare eller att byggarbetare ska stå på scenen. Men jag är säker på att Rot-avdraget inte är den kulturpolitik som Sverige behöver.

Jag är övertygad om att kulturen har lika stor betydelse för informationssamhället som oljan hade för industrisamhället. Den stora frågan är däremot vilken kultur och på vilket sätt. Jag påstår att en kulturpolitik för 2010-talet värd namnet måste koncentrera sig på kvalitet. Det finns fyra huvudsakliga anledningar till det.

- För det första för att marknaden inte kommer att tillfredsställa alla delar av en ökad efterfrågan på kultur. De kommande trettio åren kommer Sverige att få en allt större andel äldre och en allt mer utbildad befolkning som kommer att leva längre och bo i storstäderna i större utsträckning än idag. Dessa demografiska faktorer kommer att öka efterfrågan av kultur – eftersom den påverkas av just dessa – och samtidigt minska underlaget för dess finansiering. Marknaden kommer att tillfredsställa dessa behov i mån av lönsamhet. Men det är inte alls säkert att kvalitet är lönsam på marknads villkor. Om staten inte prioriterar kommer vi både att missa tillfället att erbjuda kvalitet till medborgarna och samtidigt att slösa resurser på att producera det som skulle ha funnits även utan statlig hjälp.

Förhoppningen att resurserna kommer att öka så pass mycket att man inte behöver prioritera är lika naiv som orealistisk. Duktiga kul-

turministrar kommer, eventuellt efter blodig strid, att kunna utverka någon procents höjning men man ska komma ihåg att trots att kulturarbetare inte gillar att jämföra sjuksängar med teaterbesöket är det inte alls säkert att väljarna har så stora problem med det. Även de mest hårdkokta motståndarna till dessa jämförelser kommer förmodligen att tystna i takt med att deras egen sjuksäng eller pension riskerar att bli upptagen av någon Hamlet.

- För det andra finns det få anledningar att satsa på tillgänglighet med dess pris av urvattning och erosion av kulturbegreppet när en tillgänglighetsrevolution pågår. Om medborgarna översköls av nästan allt, av vilket det mesta är skräp, ska staten inte tävla i att öka skräpmängden. Istället bör staten använda sig av de nya distributionsmöjligheterna för att se till att kvalitetskultur kommer till medborgarna. Bibliotek i varje kommun är naturligtvis en meningsfull idé, men frågan som vi ställs inför är på vilket sätt ska vi säkerställa att alla läser några kvalitetsböcker i de läsplattor som kommer bli verklighet i väldigt många händer innan nästa mandatperiod är slut.

- Det tredje argumentet för kvalitet är att kulturen är ett sätt för individen att mogna, skaffa sig fler perspektiv och orientera sig i världen. En kompass nödvändig för samhällsorientering. Kvalitet är då självaste kompassnålen. Det finns ingen möjlighet till en emancipatorisk rörelse till det bättre utan att någon säger vad det är som är bättre. Vill vi ha en kultur som är emancipatorisk, som leder någonvart, måste någon riktning vara mer meningsfull än andra. En kulturpolitik som vägrar diskutera kvalitet gestaltar inte bara en romantisk önskan om gränslöshet utan också en rädsla att gallra, välja bort, vara tvungen att avgöra konstens värde. Det är en önskan om en kanonfri värld, utan hierarkier, där ingen har makt att utesluta, prioritera, inneha kvalitetsformuleringsprivilegium. Men en rankingsfri värld där allt vetande och all kultur betyder lika mycket är en tom värld, en mardröm, en gestaltning

av meningslösheten där alla betydelser och kvalitetskriterier har gått förlorade. Att önska sig en sådan kultur är att förväxla »allt« med »allt som är värt någonting«, kvalitet med kvantitet.

Denna relativistiska och meningslösa värld där alla kvalitetskriterier är utsuddade är bäst beskriven i Borges ovannämnda novell *Biblioteket i Babel*. Där målar Borges upp det meningslösa letandet bland otaliga våningar, trappor, byggnader och hyllor på vilka all världens skröp finns, med en sådan intensitet att man krymper ihop av rädsla. Borges skrev sin novell på 1960-talet, när pratet om den »kanonfria kulturen« var som starkast. Men han överlevde denna kulturpolitik som han opponerade sig mot. Inte för att vi samlar på »alla« författare utan för att han är värd det.

- Sista argumentet för nödvändigheten av ett kvalitetsbegrepp inom kulturpolitiken är att den möjliggör en samhällelig diskussion och utveckling. Visst, kulturens värde etableras i en social kontext och måste därför alltid förhandlas fram av människor, i en maktkonflikt mellan olika betydelser och diskurser. Men om vi ryggar för denna förhandling har vi accepterat en statisk värld. En värld där utrymme för kritisk granskning av andras värderingar, idéer och världsuppfattningar försvinner och där vi i någon slags relativistisk önskan att säkerställa allas rätt till olika uppfattning missar chansen till dialog, diskussion och därmed utveckling. Ett samhälle bör inte förminska till en samlingskål för olika uppfattningar som existerar bredvid varandra utan ömsesidig kontakt. Ett samhälle som vill utvecklas måste diskutera, ompröva och värna om sina värderingar, våga ta konflikt och debatt om det önskvärda. Inom politiken och media, inom skolan och akademien, inom alla offentliga fora som står till vårt förfogande. Den västerländska upplysningstradition som vi lever i har lämnat oss detta i arv. Tolerans, yttrandefrihet och demokrati blev det västerländska samhällets grundläggande värden som ersatte krig, utrotning och olika försök att skaffa sig värderingsherraväldet. Samhällelig utveckling blev

likställd med dialog på en idémarknad som genom åsiktsbrytning försöker vaska fram den bästa idén. Att avstå från den möjligheten är att avstå från möjligheten till en bättre värld.

Därför behöver en kulturpolitik för 2010-talet fokusera på kvalitet, föra en ständig kvalitetsdiskussion och ha en kanon som uppmärksammar, värnar om, förmedlar och problematiserar denna kvalitet.

Hur skulle då en kulturpolitik byggd på kvalitet se ut? Utrymme att beskriva alla olika delar av kulturpolitiken saknas men här kommer ett antal förslag:

En public service som betonar, producerar och erbjuder kvalitet till medborgarna och inte tävlar med andra kommersiella kanaler att producera det som marknaden själv kan producera. SVT, SR och UR, där det som kallas »allmänna produktionen« (drama, dokumentär, underhållning, etc.) är sammanslaget under ett tak med avsikten att skapa den kritiska massan och resurser nödvändiga för högre kvalitet medan nyhetsredaktionerna är separerade i olika bolag för mångfaldens skull. På scenkonstområdet borde man koppla Statens kulturråds beslut om nivån på bidraget till en bedömning av kvalitet med efterföljande enkla regel: ju högre kvalitet på våra konstnärliga institutioner och fria grupper, desto mer pengar. Ju lägre kvalitet – desto mindre. Kvalitet främjas inte om samma pengar ges både till dem som anstränger sig och skapar intressant och spännande kultur och till de institutioner och fria grupper som för länge sedan borde ha lagts ned. För att få till stånd en förnyelsedynamik borde man upprätta en kvalitetsgräns som säger att de som under en längre tid sämst uppfyller de kulturpolitiska målen inte ska ges några statliga bidrag i fortsättningen. På så sätt frigörs medel som i stället kan ges både till de aktörer som lyckas åstadkomma kvalitet och nyskapande konst, men också till nykomlingar. Dynamiken och förnyelsen borde också främjas med en ännu mer uppluckrad Las som bidrar till att öppna de Las-låsta institutionerna och möjliggör för de i dag marginaliserade frilansarna att förnya institutionerna. Naturligtvis borde löften om resurser utlovas på längre sikt, förslagsvis tre år i

taget, eftersom kvalitet inte skapas på en dag. På samma sätt som public service och scenkonsten bör också biblioteken kämpa för kvalitet. Jag har ingenting emot de nya metoderna att nå läsare, det jag motsätter mig är att priset för detta blir att vi slutar tänka på vad vi når dem med. En nationell strategi för läsplatthanvändande borde tas fram och komplettera dagens biblioteksutbud. En litteraturkanon kommer då att bli en av de mest naturliga sakerna i världen, för på något sätt måste vi välja vad det är vi ska erbjuda medborgarna. På samma sätt kan det svenska kulturarvet, bestående av böcker, filmer, föreställningar, konserter och så vidare, göras mycket mer levande genom att det digitaliseras och samlas på en och samma websida, ungefär så som Europeana försöker göra med det europeiska arvet. Samarbete behöver inte begränsas till webben. En överordnad regional och statlig samordning som möjliggör att museer delar på utställningar och på det sättet skapar resurser att satsa på kvalitetskonst skulle skapa synergier som kommer medborgarna till godo. Dessa insatser bör kompletteras med en professionalisering av kulturen och efterföljande statushöjande. Om kulturen i Sverige ska vara värt namnet måste konstnärer kunna göra sitt jobb med respekt – istället för med A-kassa. Det kräver att kulturbegreppet smalnas av, kulturen professionaliseras och slutar ses som någon sorts lek för sysslolösa amatörer. För handen på hjärtat: vill du bli opererad av en amatörkirurg vars främsta kompetens är att »han vill vara med och operera«? Om inte – ställ då frågan: varför skulle kulturen ha så dålig status att alla kan vara med och vara konstnärer?

Detta förslag till en kulturpolitik baserad på kvalitet kommer säkerligen att resa ett antal invändningar och frågor om vad som är kvalitet, vem ska bestämma det, vilken roll staten ska spela och hur vi ska förhålla oss till andra aspekter av kulturpolitiken. Jag ska försöka svara på alla dessa frågor i förväg.

Statens uppgift är inte att själv skapa kvalitet eller vara en spelare på den kulturpolitiska planen. I stället bör staten skapa en spelplan och en incitamentsstruktur som möjliggör att kvalitet produceras och dist-

ribueras till medborgarna. Kvalitet ska bedömas av kvalificerade referensgrupper som har kunskap, utbildning, erfarenhet och opartiskhet nödvändig för jobbet och politikerna ska hållas på armlängds avstånd från dessa bedömningar. Kvalitet bör definieras som en hög grad av färdighet som kan igenkännas i ljuset av utbildning och tillräckligt lång erfarenhet. Slutligen, att föra en kvalitetsbaserad kulturpolitik betyder inte att vi måste glömma bort andra aspekter av kulturpolitiken, dess publik, ett effektivt användande av skattemedel, dess önskvärda bieffekter på andra samhällsområdet och alla andra möjliga perspektiv. Men kvalitetsdimensionen borde vara prioriterad. För vad är det egentligen för mening med att föra en kulturpolitik om den har tömts på det som är dess innehåll?

En framtidsvision om kulturpolitiken kan inte gå tillbaka till 1970-talets mål. Världen har förändrats och vi med den. Morgondagens kulturpolitik kräver andra mål, en idé om hur vi anpassar strukturen till att främja kvalitet, vilket kräver långsiktig finansiering och lämpliga villkor för professionella konstnärer. Denna politik kräver också en idé om hur vi använder oss av de nya kommunikationsvägarna för att tillgängliggöra denna kvalitetskultur till medborgarna. Men endast en kulturpolitik baserad på kvalitet har en chans att bli emancipatorisk och det är endast så kulturen kan vara den kraft som säger något väsentligt om vår tid.

JASENKO SELIMOVIC

Regissör och riksdagskandidat för Folkpartiet

Hittills utgivna skrifter i Bertil Ohlininstitutets skriftserie

1. Se människorna – ett försök att göra debatten om svensk flyktingpolitik mindre anonym. Emelia Frennmark och Merit Wager.
2. Hur allvarlig är ålderschocken? En kritisk analys av Sveriges demografiska problem. Martin Karlsson.
3. Nationalekonomi, privatekonomi och kommunbidrag: Om plånboksröstning och röstköp i svenska riksdagsval. Henrik Jordahl.
4. Förbjudna sanningar om Kubas ekonomi. Oscar Espinosa Chepe.
5. Liberalism som jämlikhet – ett perspektiv från vänster. Ulf Öfverberg.
6. Har Sverige blivit en »soft state«? Inga-Britt Ahlenius.
7. Tio punkter som förändrar Sverige. Bert Levin och Peter Wolodarski.
8. Alltid vid makten. Om det statsbärande partiet och perspektiven i svensk journalistik. Hans Bergström.
9. Regerandets konst. Carl Bildt.
10. Demokraternas återkomst – på tröskeln till en ny era i amerikansk politik? Mats Wiklund.
11. Liberala perspektiv i svenskt samhällsliv – 1967, 2007 och 2017. Lars Leijonborg.
12. Vad kan staten göra åt krisen? Om konjunkturpolitikens möjligheter och begränsningar.
13. Kuba efter Che och Castro – frihet eller fortsatt förtryck?
14. Den sista bastionen? Fredrik Segerfeldt.
15. Bildningsidealet – Om hur och varför kulturen gör dig till en friare människa. Per Svensson.
En kulturpolitik med kvalitet. Jasenko Selimovic.

Skrifterna kan laddas ner på www.ohlininstitutet.org

OHLIN institutet

BOX 5332 · IO2 47 STOCKHOLM · KANSLIET@OHLININSTITUTET.ORG
WWW.OHLININSTITUTET.ORG

ISBN 978-91-976648-7-5